

Gehaverd zoals ze uit de Franse en Hollandse periode te voorschijn was gekomen, trachtte de katholieke kerk na 1830 eerst haar oude structuren te herstellen.

Bedevoarten en vormen van volkse vroomheid bleven bijval genieten. Het kerkelijk aanbod ging meer naar het dienstverlenende dan naar het strikt godsdienstige vlak. Zo werd de pastoor de voorzitter van het Weldadigheidsbureau. Naarmate de welvaart steeg werden er ook niet-kerkelijke oplossingen voor bepaalde concrete problemen voorgesteld. Alleen in extreme situaties werd er nog massaal een beroep op de kerk gedaan: bij epidemieën en oorlog, of op individueel vlak bij de grote levensbeslissingen, bij ziekte en in het aanschijn van de dood.

Spanningen tussen pastorie en gemeentehuis handelden over zitplaatsen in het kerkkoor, het eigendomsrecht van bepaalde gronden, het prestige om uit te pakken met een nieuwe gemeenteschool en een vergrote kerk, danspartijen en dergelijke. De plattelandsgeestelijkheid leefde in solidariteit met de bevolking en wou ze misschien iets te erg beschermen tegen allerlei vernieuwingen. Na 1880 kwam er een schooloorlog, maar dan meestal als gevolg van de richtlijnen van de 'overheid'.

In de hele 19e eeuw bleef alles draaien rond de geboorte, het huwelijk, het bijwonen van de zondagsmis, de jaarlijkse paasbiecht, het afsterven en de kringloop van de kerkelijke feesten.

Een vroedvrouw, 'de sage-femme' of 'wijze vrouw' kwam aan huis de geboorte verzorgen. Ze besprenkelde de nageboorte met zout en wijwater en liet dit dan begraven. Zo vlug mogelijk werd het kind door de vroedvrouw ten doop gedragen, waar de doopbelofte in naam van de boreling werd uitgesproken. Het kind kreeg de naam van peter of meter en dan gooiden ze voor de buurtkinderen suikerbonen te grabbel en trakteerden zichzelf op jenever in de herberg. Gegoede gezinnen hadden daarbij nog gevulde puntzakjes en doosjes met amandelnoten. De kleur was roos voor een jongetje en blauw voor een meisje. De buurvrouwen kwamen op kraambezoek en kregen koffie met mik of beschuit.

Zodra de moeder voldoende hersteld was, begaf ze zich persoonlijk met het kind naar de kerk en werd door de pastoor tot voor het altaar geleid en gezegend. Het was een soort zuiveringsritus. Pas na deze kerkgang mocht de vader weer in het echtelijk bed slapen.

Soms was er wel eens een vechtpartij met een jongeman uit een naburige gemeente. Van hem werd niet aanvaard dat hij met een meisje uit de eigen gemeenschap kwam 'keresseren'. Het duurde nog wel een tijdje voor een jongen mocht 'binnenkomen'. De geliefden konden elkaar dan thuis ontmoeten, maar alleen op zondag en op donderdagavond. Meisjes gingen nooit bij hun jongen thuis op bezoek, tenzij vlak voor het huwelijk. Kwam er iemand zijn huwelijksbelofte niet na, als hij het zwangere meisje 'liet zitten' of als feiten lijk overspel bekend waren; als gehandeld werd in

strijd met de goede zeden of met de ongeschreven wetten van de dorpsgemeenschap, dan werd er te Brustem een weg uitgestippeld met kalkpap of wit zand naar het huis van de plichtige.

Het kerkelijk huwelijk werd driemaal vanaf de preekstoel afgekondigd, dat waren de 'roepen'. De aanstaande bruidegom trakteerde zijn vrienden, die kwamen 'schieten'. Voor een weduwe kwam men 'deksele' of lawaai maken.

Huwelijksgeschenken bestonden praktisch niet bij de lagere volksmensen: een paar braadpannen of kookpotten, een kruisbeeld, een H.Hart, .. Later, na de eerste wereldoorlog ontstond die gewoonte wel. Een erezaak echter was het voor de beide moeders aan zoon of dochter een grote uitzet van kleding, onderkleding, lakens en tafelkleden mee te geven. Veel linnen was een teken van welstand. De grote was werd immers slechts tweemaal per jaar gedaan en men moest toch genoeg gerief hebben om meer dan een half jaar te kunnen overbruggen. De boerin was wat fier als ze een hele boomgaard vol drogend witgoed aan de lijn kon hangen of op de bleek leggen.

Kosten voor het huwelijk en voor het feestmaal nadien vielen helemaal ten laste van de ouders van de bruid. Meestal droeg de vrouw een ring. Armen trouwden zonder enig ceremonieel in een vroegmis en dikwijls was er helemaal geen feestmenu.

Wat deed een boer, die dagelijks opstond en ging slapen met de kippen, op een vrije dag zoals een zon- of hoogdag? In de voormiddag trok hij naar de kerk, waar hij tegen een muur aanleunde of neerhurkte, want er stonden slechts weinig stoelen. Gewoonlijk gingen de huisvrouwen naar de vroegmis en de mannen naar de hoogmis. Met ontbloot hoofd luisterde de boer naar de preek en keek eens naar het 'vrouwvolk', dat met bedekt hoofd en apart, dus gescheiden van de mannen, gegroepeerd werd. Zij die niet naar de mis gingen werden door de burens met de vinger aangewezen. Daarna bezocht hij een paar herbergen om het laatste nieuws te vernemen. 's Middags at het gezin iets rijkelijker dan in de week. Terwijl de 'huismeesteres' de afwas deed ving de boer een uiltje en kuierde in de namiddag wat rond. Hij liep eens langs zijn eigen akkers en deze van zijn burens, om de stand van de veldvruchten te vergelijken. Maar hij moest toch tijdig thuis zijn want de beesten in de stal konden hem niet missen.

Op Aswoensdag werd een askruisje gehaald, als herinnering aan de vergankelijkheid van het lichaam in stof en as en aan de noodzakelijkheid van de boetvaardigheid. Trouw vastte het gezin veertig dagen lang en op de laatste zondag van de vasten, palmzondag, trokken boer, boerin en kinderen na de hoogmis met gewijde palmtakjes naar het kerkhof, waar even verwijld werd aan het proper gemaakte graf van de ouders. De andere takjes werden achter de wijwatervaten en kruisbeelden gestoken. Huis, schuur, stallen en akkers kregen in de namiddag hun 'palmke'.

En dan begon de Goede Week, waarin de klokken zwegen om des te meer te luiden op het paasfeest. Op de vooravond van de grote feesten was er een ware begankenis naar de biechtstoelen. Om de tien jaar kwamen de paters van Stenaert de missie prediken om de twijfelaars te overdonderen en weer op 't rechte pad te brengen. Zij vielen hevig uit tegen de oorzaken en de gevolgen van alcohol. Ook de dans

werd beschouwd als een reële gelegenheid tot zonde. Het lezen van slechte boeken en sommige kranten bedreigde de zeden. Maar niettegenstaande alle bisschoppelijke richtlijnen aan de pastoors en de biechtvaders deden de ouders aan opzettelijke geboortebeperving en werd vloeken een gewoonte.

De processie was wel één der meest opvallende uitingen van het godsdienstige leven. Zowel volwassenen als kinderen namen er-aan deel. Ze diende vooral om de geloofsbeleving en de bijbel-kennis van het gewone, ongeletterde volk op peil te houden. Ze was de aanschouwelijke leerschool bij uitstek om de geloofs-waarheden en de christelijke deugden dieper in de volksgeest te prenten. De deelnemende groepen beeldden dan begrippen uit zoals de Twaalf Artikelen van het geloof, de deugden van de H. Maagd en de vijftien mysteries van de rozenkrans. Middeleeuwse pages droegen borden en doeken mee met de nodige opschriften. Ook de jeugd van Jezus met St-Janneke, het leven van Maria en Jozef of bepaalde volksheiligen werden uitgebeeld.

Steeds aanwezig waren de zingende maagden in wit en blauw en met wuivende palmen, evenals de gevleugelde engeltjes. De jonge communicanten, *'de bruidjes'*, begeleid door de nonnen van het Bertiliagesticht, waren altijd aanwezig. Tussen de verschillende groepen werden St-Joris, St-Sebastiaan, St-Gilis en St-Barbara meegedragen. Vlaggen en damasten banieren, waarop St-Laurentius prijkte, gaven een kleurrijk tintje.

Dan marcheerde de fanfare, die de typische processiemarsen speelde, gevolgd door het kerkkoor, dat aan elk rustaltaar het *'Tantum Ergo'* zong. Daarachter stapten plechtig enkele meisjes met een korf gekleurd strooisel, dat kwistig werd uitgegooid.

Eindelijk kwam het hoogtepunt uit de optocht: de parochieherder onder het baldakijn, een soort van draagbaar bovenstel in paarsfluwelen uitvoering, gedragen door vier godvruchtige mannen. De pastoor, in groot ornaat, hield zijn prachtigste monstrans plechtig voor de borst. De leden van de kerkfabriek, de kerkmeesters, de burgemeester, schepenen en raadsleden stapten als een soort erewacht, met een flambeeuw in de hand. Bid-dende gelovigen volgden met een ernstig aangezicht.

In de straten waar de processie voorbijtrok zorgden de bewo-ners voor strooisel: allerlei bloemen, blaadjes en groene tak-jes, maar ook papieren *'knipsel'* van kleurige maandbladen. Achter vensters of in de deuropening werd een kruisbeeld geplaatst tussen kaarsen en bloemen.

Aan de St-Jobkapel op de Singel, de Spikboomkapel, hier of daar een rustaltaar en de St-Christinakapel stopte de processie om te bidden en even te rusten. Het kerkkoor zong, belletjes rinkel-den terwijl de pastoor de knielende menigte zegende met het Allerheiligste.

Een haast zeker teken van een naderend levenseinde was het toedienen van de laatste sacramenten, *'berechting'* genaamd. Vrienden en huisgenoten zorgden op tijd om de zieke *'de heili-ge rechten'* te laten toedienen, want sterven zonder berechting was als een vlek die bleef aankleven in de nagedachtenis.

Nadat de pastoor verwittigd was, werd de loopgang naar het huis en de ziekenkamer zorgvuldig gepoetst en in orde gebracht om 'Ons Heer' zo waardig mogelijk te ontvangen. De bijgeroepen pastoor of kapelaan, met een paarse stola aan, begaf zich te voet langs de kortste weg met de H.Olie op de borst naar de woning van de stervende, voorafgegaan door de koster of een misdienaar met een brandende lamp en een bel, waarmee af en toe een slag werd gegeven. Het verkeer hield even halt, de mensen kwamen naar buiten, namen hun pet af, knielden neer en sloegen een kruis. Daarna bespraken ze het mogelijk sterfgeval onder elkaar. De landman vreesde de dood niet. Hij leefde in voortdurend verbond met de natuur en sterven behoorde daarbij. Voor het verscheiden werden de naaste bloedverwanten en vertrouwde vrienden uitgenodigd om de zieke te komen bezoeken en daardoor zijn laatste ogenblikken te veraangenamen.

Lag de zieke in doodsstrijd dan liet men hem het kruisbeeld kussen en duwde hem de gewijde kaars in de hand. Wijwater en palm ontbraken nooit. Een buurvrouw bad met luide stem, terwijl de stervende zo goed mogelijk naprevelde. Zodra iemand de laatste adem had uitgeblazen werd het venster op een kier gezet om de ziel van de overledene buiten te laten.

Nu moesten de huisgenoten een aantal voorschriften inacht nemen, die veel belangrijker werden geacht dan de te vervullen administratieve formaliteiten: in het sterfhuis bedekte men de spiegels; bederfelijke etenswaren, zaad en tabak bracht men naar een bijgebouw; de luiken gingen dicht en aan de straatkant werden twee bosjes strohalmen voor getrouwen en palmtakjes voor ongetrouwen in kruisvorm onder een baksteen neergelegd. Wie voorbij het rouwhuis stapte, maakte het kruisteken en de mannen ontblootten het hoofd. Later plaatste men het processiekruis tegen de buitenmuur. Een rouwstrikje werd aan het paardentuig en de vogelmuit geknoopt. De klok werd stilgezet. Zolang het lijk 'op de walm' lag, dus tot aan de begrafenis, stond het sterfhuis buiten de tijd. Bovendien trad een periode van stilte in: geen geroep in huis of in de buurt, geen gezang en na de komst van de radio, ook geen muziek. Dit was reeds een voorspel van de lange rouwperiode: voor ouders, kind, man of vrouw: een jaar en zes weken; voor broer of zuster: zes maanden en drie weken; voor oom of tante: drie maanden; voor neef of nicht: zes weken. Eerst werd 'volle rouw' in het zwart gedragen, en na de helft van de rouwperiode 'halve rouw' in het grijs.

Bij elk overlijden werden ook burenplichten vervuld. De eerste plicht was het afleggen, meestal door steeds dezelfde vrouw uit de buurt. Een dode kreeg altijd een paar schoenen aan. Dat was niet alleen om de tocht door het hiernamaals gemakkelijker te maken, maar ook om te voorkomen dat de geest naar zijn huis zou terugkeren, want dat zou maar moeilijkheden opleveren. Een kaars werd ontstoken. De mond werd toegehaald bij middel van een onder de kin geschoven gebedenboek of een boven het hoofd vastgebonden handdoek.

Vervolgens namen burenen het dagelijks werk in het sterfhuis over. Alles moest gewassen, geschrobd en geboend worden. De dichtst bijwonende mannelijke burenen stonden in voor het luiden van de doodsklokken en voor de dodenwake. Elk gezin uit de buurt werd uitgenodigd om aan de rozenkrans en de begrafenis deel te nemen.

De doodskistenmaker ging persoonlijk naar het sterfhuis om de afmetingen van het lijk te nemen en volgens deze maten de doodskist te maken. Wat voor kist het werd lag aan de welgesteldheid van de overledene: voor de minderbedeelden was het gewoonlijk een simpele vurenhoutenkist, voor gegoede mensen een degelijke eikenhouten zerk. Het deksel was in de vorm van een soort dak, dus iets schuin naar boven toelopend. De kist zou voortaan de woning van de dode zijn, vandaar de dakvorm.

Een doodsbbericht werd enkel geschreven naar bloedverwanten, die verder dan een dagreis woonden. De andere familie en de dorpsbewoners kregen hun uitnodiging door een familielid of een buur.

Daags voor de begrafenis werd de dode 'gezerkt' en naar de beste kamer van het huis gebracht. Familie en burens baden de rozenkrans rond de overledene. Enkele mannen hielden nachtwake.

Het vervoer van het lijk te voet, met een kar of wagen was ook een burenplicht. Bij de begrafenis, enkele dagen na het overlijden, kwam het standverschil zeer sterk tot uiting. Wie geen geld genoeg bezat om zelf de kosten te dragen, werd 'van den ermen' begraven met een vroege mis. Voor de gegoeden werden op de vooravond de vigiliën gezongen en in het begin van de 20e eeuw bestond nog het verschil tussen de begrafenis en de zogenaamde uitvaartmis, een drietal weken na de begrafenis. De plechtigheidsgraad van deze ceremonie stond natuurlijk in regelrecht verband met de geldbeurs van de dode. Zo overleed maire Jean-Leonard Coelmont op zondag 13 aug. 1865 en de kerkdienst, voorafgegaan door de vigiliën, had plaats op maandag 18 sept. om 08.30u.

Waar de begrafenis en de teraardebestelling alleen werd bijgewoond door de naaste familie en de burens had de uitvaartmis een plechtiger karakter. Ze werd aangekondigd met klokkengelui. Men bestelde het aantal 'heren', kaarsen en gezangen volgens zijn godsvrucht en vermogen. Er werd ook vaak brood uitgedeeld aan de noodlijdenden, die een gebed kwamen prevelen naast de kerkdeur. Op de uitvaart droegen de vrouwen een falie d.i. een rechthoekig stuk zwarte wollen of zijden stof, gedragen over een muts heen en bijna geheel gesloten voor het gelaat. In de winter droegen ze een kapmantel en in de zomer een 'neusing'.

Maakte de afgestorvene deel uit van een gilde of broederschap, dan aanzagen zijn of haar medeleden het als een plicht aan de begrafenis deel te nemen. Nog indrukwekkender was een lijkstoet met een fanfarebegeleiding.

Bij het binnen- en buitengaan van de kerk werd het lijk steeds met de voeten vooruit gedragen. Daarom werd de draagberrie in de kerk omgekeerd. Hierdoor misleidde men de geest van de overledene en kon hij dus de weg naar het woonhuis niet meer terugvinden.

Familie, kennissen en burens namen deel aan het lijkmaal, dat bereid was door de buurvrouwen: brood met kaas, rookvlees en ham. Voor de gildebroeders was er lijkbier om het verdriet af te drinken. Het rouwmaal werd soms een ware kermis. Het gold als een offer aan de geest van de aflijvige gebracht.

Burendiensten waren vroeger een noodzaak. Onze voorouders wisten wat dienstbaarheid, menslievendheid en behulpzaamheid was.

Elk jaar op Allerzielen liet men een lichtje branden, een wiekje op olie, opdat de ziel haar weg zou vinden. Een houten gedenkkruis, zwartgeverfd met witte letters, waarop de naam, datum van geboorte en overlijden stonden, was de gewoonte in de 19e eeuw. Soms werd dit kruis in gevernist eikenhout of gietijzer uitgevoerd. Stilaan kwam het arduinen kruis weer in de mode.

Bij een aandachtig onderzoek van de parochieregisters valt het op dat in sommige families, zelfs met veel kinderen, geen enkele nota werd genomen van doppen, huwelijken of overlijdens.